

Plan van Aanpak Aanvullend onderzoek kraam- en massawinterverblijfplaatsen Den Haag

Van: [REDACTED] *Ecoresult B.V.)*
Aan: [REDACTED] *Gemeente Den Haag)*
Kopie: [REDACTED] *Ecoresult B.V.)*
Datum: 10-07-2020
Versie: 02
Ons kenmerk: NER20200528v01

Aanleiding

De gemeente Den Haag en vijf Haagse woningbouwcorporaties hebben de handen ineen geslagen om een Soortenmanagementplan¹ te laten ontwikkelen waarmee de staat van instandhouding van vleermuizen, huismus en gierzwaluw op gebiedsniveau wordt gegarandeerd. Het doel van dit Soortenmanagementplan is:

- Verkorting en versimpeling onderzoeks- en ontheffingsprocedure;
- Op een grotere schaal grip te krijgen op de gunstige staat van instandhouding en deze te garanderen;
- Een ontheffing van de Wet natuurbescherming te verkrijgen voor het uitvoeren van diverse werkzaamheden in het kader van woningverduurzaming.

Versnelde verduurzaming van woningen is een belangrijke doelstelling in zowel landelijke als lokale energiebeleidsplannen. Dit is een zeer goede doelstelling, alleen kunnen beschermde soorten hierdoor in de problemen komen omdat verblijfplaatsen worden beschadigd of vernietigd en dieren door bijvoorbeeld na-isolatie worden ingesloten.

¹ M. Klasberg & I. Baijens, 2018. SMP Gebouwbewonende soorten Den Haag. Gebiedsbescherming van gebouwbewonende fauna bij onderhoud, renovatie en sloop van woningen en gebouwen. Arcadis Nederland B.V., Maastricht

De gemeente Den Haag heeft de verspreiding van de vleermuizen en vogels goed in beeld, enkel ontbreekt voldoende inzicht in de aanwezigheid van kraamkolonies en massawinterverblijfplaatsen van gebouwbewonende vleermuizen binnen het grondgebied van de gemeente Den Haag. Binnen de reikwijdte van het SMP beschouwt de gemeente dit niet als problematisch. Het SMP werkt met een worst-case benadering, overmitigatie en een beperkt aantal werkzaamheden per jaar in een wijk. Buiten het SMP valt echter een groot aantal "Groene energiewijken". Hier heeft de gemeente Den Haag met het SMP geen grip op en wil daarom meer inzicht in de aanwezigheid van kwetsbare kolonies.

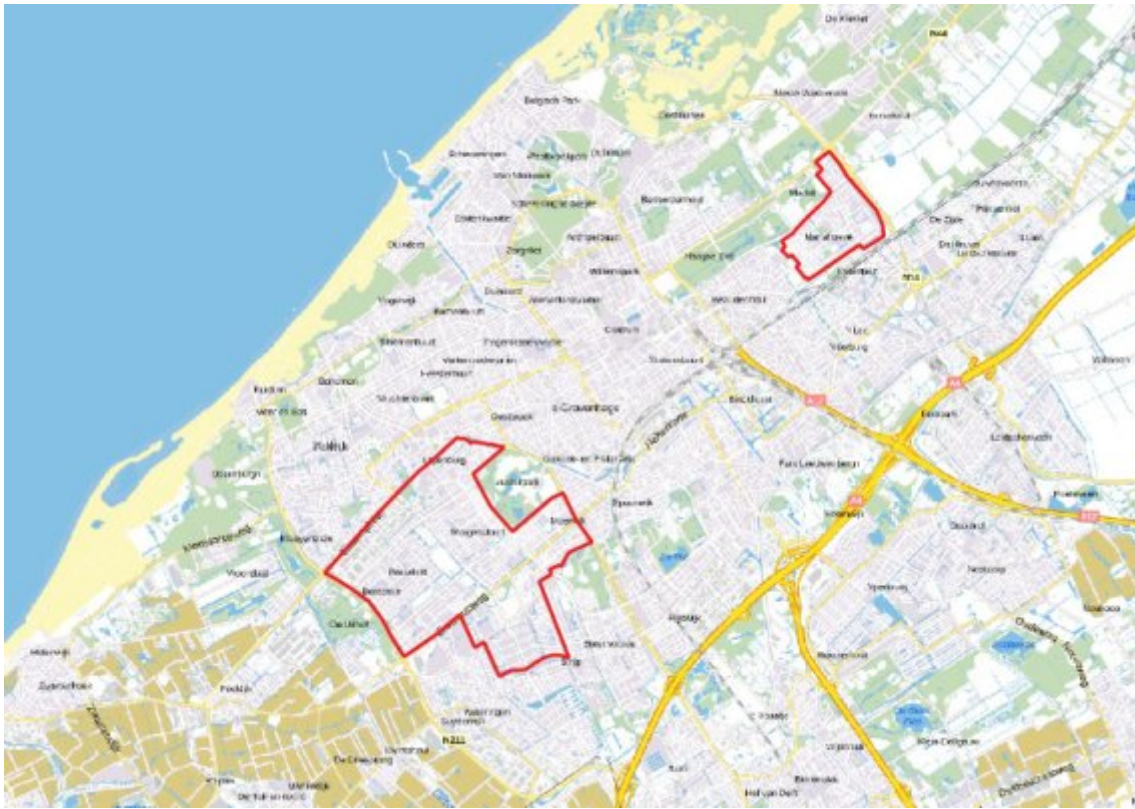
Doelstelling

De gemeente Den Haag heeft tot doel beter zicht te krijgen op de kraamkolonies en massawinterverblijfplaatsen binnen twee deelgebieden. Gevraagd wordt een onderzoeksmethodiek te bepalen teneinde:

- Inzicht verkrijgen in de aanwezigheid van kraamkolonies van gebouwbewonende vleermuizen binnen het grondgebied van de gemeente Den Haag.
- Inzicht te verkrijgen in de aanwezigheid van massawinterverblijfplaatsen binnen het grondgebied van de gemeente Den Haag.

Ligging plangebied

De gemeente Den Haag heeft twee deelgebieden geselecteerd waar het merendeel van de transitiewoningen is gelegen (zie Afbeelding 1). Dit betreffen Mariahoeve in het noordelijk deel van Den Haag en Escamp, Houtwijk, Leyenburg en Wateringse Veld in het zuidelijk deel van Den Haag. Het plan van aanpak richt zich specifiek op deze twee deelgebieden (Mariahoeve e.o. en Den Haag-Zuid).

Afbeelding 1: Ligging van de twee te onderzoeken deelgebieden te Den Haag.
Kaartbron: Opdrachtgever

Projectteam:

- Projectleider: Het plan van aanpak is opgesteld door een ecologisch deskundige² met uitgebreide regionale kennis van de betreffende soortgroep: [REDACTED] Ecoresult B.V.
- Opdrachtgever: vanuit de gemeente Den Haag is de stadsecoloog betrokken: [REDACTED]
- Projectteamleiding: [REDACTED] en [REDACTED] beiden Ecoresult B.V.

² <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/beschermde-planten-dieren-en-natuur/ruimtelijke-ingrepen/ontheffing-vrijstelling/ecologisch-deskundige>

Inhoudelijke randvoorwaarden

Kraamverblijfplaatsen zijn verblijfplaatsen waar vrouwtjes hun jongen ter wereld brengen en de vrouwtjes hun jongen gedurende enkele weken zogen. Kraamverblijfplaatsen bestaan doorgaans uit enkele tientallen tot enkele honderden individuen. De jongen moeten voortdurend worden gezoogd, daarom keren lacterende vrouwtjes in het kraamseizoen (half mei tot uiterlijk half juli) gedurende de nacht, vanaf gemiddeld een half uur na uitvliegen, regelmatig terug om de jongen te zogen. In het Soortenmanagementplan wordt uitgegaan van de aanwezigheid van 26 tot 30 kraamkolonies gewone dwergvleermuis en 1 kraamkolonie van laatvlieger binnen het grondgebied van Den Haag.

Massawinterverblijfplaatsen zijn overwegend klimaatstabiele verblijfplaatsen waar grotere groepen vleermuizen (overwegend gewone dwergvleermuis) overwinteren. Het hoogtepunt van de activiteit rond dit type verblijfplaats vindt doorgaans plaats in augustus waarbij vanaf ongeveer middernacht inspectie van deze winterverblijfplaatsen plaats vindt door vaak tientallen dieren. Meestal worden bij strengere vorst de minder stabiele verblijfplaatsen verlaten en worden de massawinterverblijfplaatsen opgezocht. Dit resulteert erin dat in augustus en bij strengere kou (vorst) rond deze winterverblijfplaatsen zwermgedrag kan worden waargenomen.

Op basis van expertise van de Stichting Zoogdierenwerkgroep Nederland wordt er van uitgegaan dat alleen van de gewone dwergvleermuis er kraam- en massawinterverblijfplaatsen te verwachten zijn. Met de gehanteerde methodiek wordt ook de aanwezigheid van eventuele grote verblijven van laatvlieger aangetoond. Vooralsnog zijn er binnen gemeente Den Haag geen aanwijzingen voor de aanwezigheid hiervan.

Onderzoekstechnische randvoorwaarden

De initiatiefnemer wil een beter zicht hebben op de kraamkolonies en massawinterverblijfplaatsen van gebouwbewonende vleermuissoorten in Den Haag. Omdat de focus ligt op energetische transitie van de woningvoorraad is de geografische reikwijdte door de Gemeente Den Haag beperkt tot twee transitiewijken in Den Haag (zie Afbeelding 1).

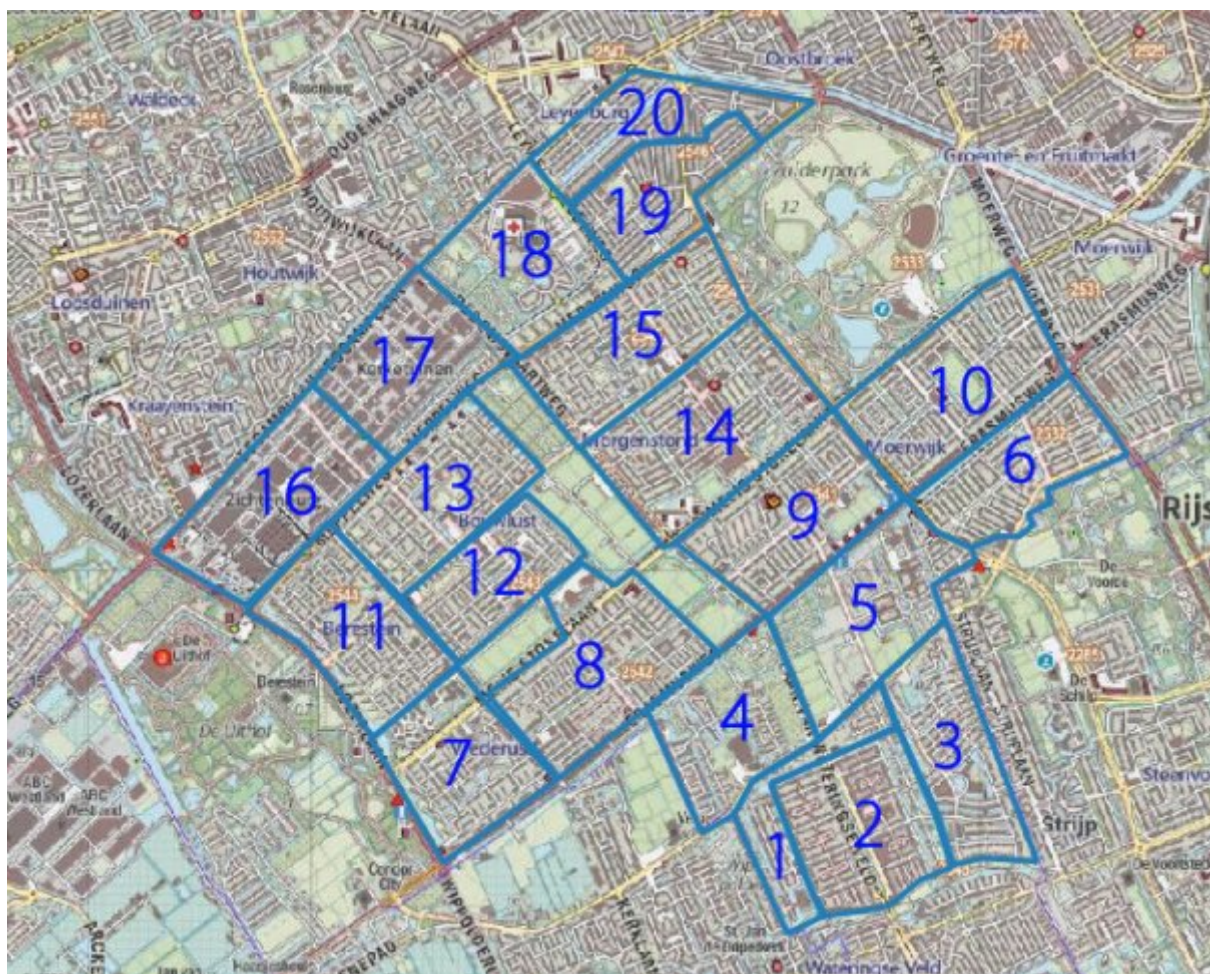
Het Vleermuisprotocol 2017³ is richtinggevend voor de bepaling van het resultaat. Dit protocol beschrijft

3 <https://www.netwerkgroenebureaus.nl/werken-aan-kwaliteit/vleermuisprotocol>

het onderzoek dat nodig is om de kans op aanwezigheid (en afwezigheid van functies) van vleermuizen vast te stellen voor ruimtelijke ordeningsprocedures. De Omgevingsdienst Haaglanden toetst de onderzoeksresultaten van vleermuisonderzoeken aan dit protocol. Het Vleermuisprotocol 2017 heeft richtlijnen opgesteld op basis waarvan aanwezigheid van functies kan worden uitgesloten. Het Soortenmanagementplan van Den Haag gaat uit van aanwezigheid van beschermde soorten. De voorliggende onderzoeksvraag is eveneens gebaseerd om aanwezige kraamgroepen en massawinterverblijfplaatsen vast te stellen. Omdat kraamkolonies/-groepen regelmatig verhuizen en uitwisselen is het noodzakelijk om twee bezoeken uit te voeren binnen het kraamseizoen.

Functie en onderzoeksconditie	Gewone dwergvleermuis	Laatvlieger
Kraamverblijfplaats		
periode van	(10 mei) 15 mei - 15 jul (20 jul)	(10 mei) 15 mei - 15 jul (1 aug)
starttijd t.o.v. zonsondergang	0 min na	0 min na
eindtijd t.o.v. zonsopkomst *	(30 min) 0 min voor	
aantal & duur veldbezoeken	2 x 2 uur	2 x 2 uur, 's avonds
periode tussen veldbezoeken	tenminste (10) 30 dagen	tenminste (10) 30 dagen
werkwijze bij determinatie	geluidswaarneming, altijd mogelijkheid opname [& sonogram]	geluidswaarneming, altijd mogelijkheid opname [& sonogram]
temperatuur hoger dan	(7 - 9°C) 10°C	(10 - 11) 12°C
windkracht minder dan	5 Bft (6 Bft)	5 Bft (7 Bft)
maximale neerslag	motregen	motregen
Zwermende dieren ihkv winterverblijfplaatsen		
periode van	Zwermplaats 1 aug - 10 sep.	
starttijd - eindtijd	0:00 - 2:00	
aantal locatiebezoeken	2 x 2 uur	
periode tussen veldbezoeken	tenminste (5) 10 dagen	
werkwijze bij determinatie	Zwermplaats batdetector in combinatie met verrekijker en sterke zaklamp {zichtwaarneming vb kieren, openingen in object}	
temperatuur hoger dan	>13 graden	
windkracht minder dan	<4 Bft	
maximale neerslag	geen regen	

Tabel 1: Te onderzoeken functies en onderzoekscondities voor gewone dwergvleermuis en laatvlieger. Bron: Vleermuisprotocol, 2017. In dit voorliggende Plan van Aanpak wordt op een aantal punten van dit protocol afgeweken, teneinde maximaal grip te krijgen op de aanwezigheid van kraamverblijfplaatsen.

Afbeelding 2: Indeling in 20 deelgebieden Escamp e.o. Een tweetal gebieden is niet opgenomen. Dit betreft volkstuinen en sportvelden. De verwachting dat hier kraamverblijfplaatsen zijn is redelijkerwijs uitgesloten.

Afbeelding 3: Indeling in deelgebieden Mariahoeve e.o.

Onderzoeksinspanning

Om de twee gebieden goed en betrouwbaar te kunnen onderzoeken zijn ze opgedeeld in deelgebieden. Arcadis Nederland B.V. hanteert om de grootte van de populatie vleermuizen op een goede manier te monitoren een gemiddelde oppervlak van 60 hectare per deelgebied. Ook voor het Soortenmanagementplan van Hoogvliet, gemeente Rotterdam, is een oppervlak van circa 60 – 75 hectare aangehouden. Andere bureaus als Regelink hanteren eveneens een oppervlakte van circa 60 hectare.

Op basis van de bebouwingsdichtheid en topografische kenmerken (stratenpatronen, watergangen, (sport-)parken) is het onderzoeksgebied opgedeeld in 24 deelgebieden (zie Afbeelding 2 en Afbeelding 3), met een oppervlakte van 45 tot 60 hectare.

Kraamverblijfplaatsen

Uitgegaan wordt van een tijdsinterval⁴ van tenminste 20 dagen tussen 2 bezoeken (15 mei t/m 15 juli, waarvan tenminste 1 bezoek in juni). De onderzoeken worden uitgevoerd vanaf zonsondergang tot een uur na middernacht. De veldbezoeken duren per deelgebied tenminste 3 uur, afhankelijk van de resultaten worden de bezoeken verlengd. Gebruik dient gemaakt te worden van batdetectors en warmtebeeldcamera's. In de onderzoeksopzet is geen rekening gehouden met het tellen van de grootte van de kraamgroepen.

- **Gewone dwergvleermuis**

Er is goede ervaring met het fietsend opsporen van kraamverblijfplaatsen van gewone dwergvleermuis. Hiermee kunnen grotere oppervlaktes in korte tijd gedetailleerd worden doorkruist. Kraamverblijfplaatsen zijn gemakkelijk te vinden vanaf middernacht, omdat de vleermuizen regelmatig terugkeren om de jongen te zogen. Dieren zwermen gedurende de nacht langdurig voor de verblijfplaatsen.

- **Laatvlieger**

Het opsporen van kraamverblijfplaatsen van laatvlieger met behulp van batdetectors is niet eenvoudig. De bekende Haagse kraamkolonies laten zich lastig opsporen. Op basis van de beschikbare gegevens bevindt zich in in Wateringen en Loosduinen tenminste één kraamgroep (ca 50 dieren). Er zijn thans onvoldoende gegevens om te bepalen of in Mariahoeve een kraamgroep aanwezig is. Ten tijde van het opstellen van dit Plan van Aanpak voert de Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland veldonderzoek uit teneinde deze kraamgroep op te sporen. De kraamgroep is, ondanks intensief speurwerk en posten op vliegroutes, nog niet terug gevonden. De Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland vermoedt op basis van de onderzoeksresultaten dat in Den Haag geen kraamverblijfplaatsen van laatvlieger aanwezig zijn. Om niet te veel af te wijken van het Vleermuisprotocol kunnen de onderzoeken niet tot ochtendschemering worden uitgevoerd. Laatvliegers keren regelmatig ruim voor ochtendschemering terug naar de kraamverblijfplaatsen. Ook laatvliegers zwermen langdurig voor de verblijfplaatsen en keren gedurende de nacht regelmatig terug om de jongen te zogen.

Het kan noodzakelijk zijn om aanvullend onderzoek uit te voeren met behulp van mistnetten en zenders, teneinde kraamverblijfplaatsen te vinden. Inzet van specialisten is hiervoor een vereiste. Door mistnetten op te zetten op strategische punten kunnen laatvliegers worden gevangen en gezenderd, waarna de gezenderde dieren (zonder ontheffing op de Wet Dierproeven) gedurende maximaal 5 dagen worden teruggevolgd.

4 Vleermuisprotocol 2021

Massawinterverblijfplaatsen

Uitgegaan wordt van een tijdsinterval van tenminste 10 dagen tussen 2 bezoeken (1 augustus tot en met 10 september)⁵. De onderzoeken worden uitgevoerd gedurende 2 uur, vanaf middernacht. Er dient gebruik gemaakt te worden van batdetectors en warmtebeeldcamera's. Met behulp van batdetectors en warmtebeeldcamera's worden gevels van gebouwen afgezocht op zwermende vleermuizen.

Onderzoeksteam

Op basis van dit Plan van Aanpak wordt een onderzoeksteam geformeerd. Dit team zal bestaan uit ecologen met ervaring met de Haagse ecologie:

- Ecologen van Ecoresult B.V.
- Vleermuisdeskundigen Stichting Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland
- Indien noodzakelijk ecologen van andere ecologische adviesbureaus, mits ervaring met de Haagse vleermuispopulatie.
- Voorwaarde voor deelname aan het onderzoeksteam:
 - Aantoonbaar tenminste 2 volledige onderzoeksseizoenen veldervaring met het zelfstandig opsporen van kraamverblijfplaatsen en massawinterverblijfplaatsen van gebouwbewonende vleermuizen in de stad.
 - Beschikking hebben over krachtige batdetectors en warmtebeeldcamera, gelijkwaardig aan Pulsar Helion XP28/38.
 - Tenminste 2 jaar deel hebben genomen in vleermuisonderzoeken in Den Haag en omstreken.
 - Onderzoeker is aantoonbaar privé actief met het doen van onderzoek naar inheemse flora en fauna.
 - In staat zijn zelfstandig en alleen 's nachts fietsend veldonderzoek uit te voeren in dynamische stadswijken.

5 Vleermuisprotocol 2021

- Samenstelling van het onderzoeksteam vindt plaats door de projectteamleiding.

Vastlegging onderzoeksresultaten in het veld

Alle onderzoeksresultaten worden met een mobiele applicatie (ObsMapp/lobs) ingevoerd op een gelijkaardige wijze. Ecoresult B.V. levert hiervoor de richtlijnen. Dit zorgt ervoor dat de onderzoeksresultaten eenduidig worden geregistreerd en verwerkt.

- Alle ingevoerde verblijfplaatsen worden handmatig zo nauwkeurig mogelijk ingestipt en voorzien van een gedetailleerde beschrijving van de locatie!
- Voor verblijfplaatsen geldt dat de exacte locatie moet worden ingevoerd, zo gedetailleerd mogelijk. Straat, huisnummer, voor/achterzijde, type verblijf (in stenen muur/onder dakpannen). Neem voor de exacte locatie een duidelijk ijkpunt. Het onderzoek wordt afgerond middels een rapportage.
- Tijdens elke ronde eenmalig bij de eerste waarneming de weersomstandigheden toevoegen in het opmerkingenveld:
 - temperatuur,
 - regen in mm (geen regen is 0mm),
 - windkracht in BFT en windrichting,
 - Begin en eindtijd van het onderzoek.
- 0-waarnemingen invoeren als gewone dwergvleermuis en dan als aantal 0. in de toelichting nogmaals aangeven dat het een 0-waarneming is en hier de weers- en tijd gegevens bij invoegen.
- Waarnemingen dienen direct na uitvoering van het bezoek te worden overgedragen aan de projectleiding.
- Overige zoogdieren worden ook ingestipt.
- Bij aantreffen kraamverblijfplaats

- Invoeren in Obsmapp/lobs als **Kraamkolonie**,
- Zichtwaarneming rustende koloniedieren (bijv. Onder boeibord),
- In- of uitvliegers, meerdere zwermende en in- uitvliegende dieren later in de avondronde,
- Geluiden vanuit opening.
- Foto's van het gebouw/boom/kast en de invliegopening zijn altijd welkom!
- Beschrijf bij zwermplekken in augustus/september het gedrag en de aantallen zo concreet mogelijk. Voer dit in ObsMapp/lobs in als **Zwermend (aan winterverblijf)**.

Planning

Planning		
10-07-2020	20-07-2020	Bespreken Plan van Aanpak
15-07-2020	01-08-2020	Offertetraject
01-08-2020	04-09-2020	Onderzoeken massawinterverblijfplaatsen
05-09-2020	10-09-2020	Uitloop onderzoek massawinterverblijfplaatsen
10-09-2020	01-12-2020	Tussenrapportage
01-12-2020	31-12-2020	Bespreken tussenrapportage
15-05-2021	15-07-2021	Onderzoeken kraamverblijfplaatsen
01-08-2021	15-09-2021	Rapportage
15-09-2021	01-10-2021	Bespreken concept-eindrapport
01-10-2021	08-10-2021	Verwerken/opleveren definitief eindrapport

Contactgegevens Ecoresult B.V.

Bezoekadres:

Edisonweg 10-320

2952 AD Alblasserdam

Postadres:

Van Ravesteyn-erf 156

3315 DK Dordrecht

vast 078 75 184 12

info@ecoresult.nl

www.ecoresult.nl